

Justitieombudsmannen
Cecilia Renfors**Inspektion av Polismyndigheten, polisområde Storgöteborg,
lokalpolisområde Göteborg city, den 8–10 november 2016**

Inledning

Den 8–10 november 2016 genomförde justitieombudsmannen Cecilia Renfors, byråchefen Stefan Nyman, föredragandena Lisa Wiberg, Annika Pallvik Fransson, Per-Ola Cullin och Ola Jonshammar samt notarien Nanna Sundkvist en inspektion av Polismyndigheten, polisområde Storgöteborg, lokalpolisområde Göteborg city.

Genomförande av inspektionen

Inspektionen genomfördes i Polismyndighetens lokaler på Stampgatan 34 i Göteborg. Den inleddes med ett möte där regionpolischefen Klas Friberg, polisområdeschefen Erik Nord och lokalpolisområdeschefen Anders Börjesson deltog.

Cecilia Renfors gav en kort presentation av JO och redogjorde för syftet med inspektionen. Därefter lämnade Polismyndighetens medarbetare översiktlig information om verksamheten vid polisregion Väst, polisområde Storgöteborg och lokalpolisområde Göteborg city. Därvid framkom bland annat följande. Den nya polisorganisationen upplevs i stort som positiv. I de flesta av regionens områden har utredningsresultaten utvecklats positivt under det senaste året. I polisområde Storgöteborg tynger dock utredningar av grova brott med misstänkta som är frihetsberövade verksamheten. Utredningar av grova brott med en känd misstänkt som inte är frihetsberövad måste därför läggas i balans. Mot bakgrund av arbetsläget i polisområdet finns det behov av ytterligare ca 100 utredare.

Efter det inledande mötet granskades akter.

Inspektionen avslutades med ett möte där Cecilia Renfors sammanfattade vad som kommit fram vid granskningen. Vid mötet deltog biträdande regionpolischefen Carina Persson, polisområdeschefen Erik Nord, lokalpolisområdeschefen Anders Börjesson och kommissarien Lena Rundstedt.

Inspektionens omfattning

Vid inspektionen granskades ca 200 ärenden från lokalpolisområde Göteborg city; de 30 senast avslutade ärendena med beslut om kroppsbesiktning på grund av misstanke om eget bruk av narkotika eller drograttfylleri, de 30 senast avslutade ungdomsärendena (misstänkt under 18 år) där utredningen varit polisledd, de 30 senast avslutade ärendena där den misstänkte varit frihetsberövad genom i vart fall ett anhållande, de 50 senast nedlagda förundersökningarna angående brott enligt 3, 4, 6 eller 8 kap. brottsbalken (där det inte skett anhållande) och cirka 60 av de äldsta öppna ärendena.

Granskningen av akter

Vid granskningen gjordes i huvudsak följande iakttagelser.

Kroppsbesiktning på grund av misstanke om eget bruk av narkotika eller drograttfylleri

I dessa ärenden granskades framför allt om det funnits grund för skälig misstanke om brott och därmed för kroppsbesiktning (28 kap. 12 § rättegångsbalken) samt om de tvångsåtgärder som vidtagits hade dokumenterats.

I huvuddelen av ärendena framgick grunden för besluten tydligt – det hade angetts konkreta iakttagelser av tecken på narkotikapåverkan. I ungefär en fjärdedel av de granskade ärendena var dock iakttagelserna inte tillräckligt konkret återgivna. I flera ärenden hade angetts att personen visade ”tydliga tecken på narkotikapåverkan” men det framgick inte något närmare om vilka tecken som avsågs.

I samtliga granskade ärenden var kroppsbesiktning genom urin- eller blodprovstagnning dokumenterad i ett protokoll. I ett ärende var en kroppsbesiktning genom en ögonundersökning av en bilförare, som lett till att skälig misstanke om brott uppkommit, inte dokumenterad i protokoll.

I några ärenden angavs att narkotika påträffats vid visitation men det framgick inte vilket sorts visitation som genomförts. I några ärenden framgick att kroppsvisitation genomförts men protokoll över kroppsvisitationen saknades.

Ungdomsärenden

I dessa ärenden granskades framför allt frågor om handläggningstid, underrättelser till vårdnadshavare och socialnämnd samt tillgång till försvarare (4–7 §§ och 24 § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL).

Handläggningstid

Ärendena hade överlag handlagts skyndsamt. Det kan dock noteras att flertalet av de granskade ärendena avsåg relativt lindrig brottslighet med inte alltför omfattande utredningar.

I sex ärenden hade sexveckorsfristen i 4 § LUL överskridits. I två av dessa ärenden, som rörde misshandel respektive skadegörelse och inbrottsstöld, var

handläggningstiden nästan ett år trots att det redan vid brottsanmälan eller någon månad därefter fanns utpekade gärningsmän. Ärendena avsåg flera misstänkta och det fanns flera vittnen till händelserna. Handläggningstiderna fick till viss del sin förklaring i att det i båda ärendena hade varit svårt att få de personer som skulle förhöras att inställa sig till förhör, att det förekommit kompletterande förhör och att ytterligare misstänkta tillkommit under utredningstiden. I ytterligare två ärenden, där handläggningstiden var ett par månader, hade handläggningen kunnat ske mer skyndsamt. I två ärenden var det fråga om ett kortare överskridande av tidsfristen.

Tillgång till försvarare

I ett antal ärenden, som avsåg mindre allvarlig brottslighet, hade polisen inte dokumenterat den misstänktes inställning till att det första, och ibland enda, förhöret kunde hållas utan en försvarare närvarande. Den misstänkte hade däremot biträtts av försvarare i samtliga ärenden som inte endast avsåg mindre allvarlig brottslighet.

Underrättelse till vårdnadshavare eller socialnämnden

I ett antal ärenden framgick inte om underrättelse lämnats till socialnämnden eller om en företrädare för nämnden kallats till förhör. I några ärenden framgick inte om vårdnadshavare hade underrättats. I något fall var det oklart när underrättelse skett.

Ärenden med frihetsberövade personer

I dessa ärenden granskades framför allt den enskildes tillgång till försvarare, om förhör enligt 24 kap. 8 § rättegångsbalken hade genomförts med den misstänkte så snart som möjligt efter ett gripande och om gripandet skyndsamt anmälts till åklagare. Även hanteringen av frågan om underrättelse om frihetsberövandet till närstående granskades.

En allmän iakttagelse i de granskade ärendena var att den misstänkte i många fall saknade hemvist i riket, att den misstänkte ofta var förhållandevis ung och att den misstänktes identitet i stor utsträckning var okänd.

Tidpunkt för förhör och anmälan till åklagare

I ungefär två tredjedelar av de granskade ärendena hölls det s.k. 24:8-förhöret innan gripandet anmälades till åklagaren. I något mindre än hälften av dessa ärenden hölls förhöret inom tre timmar från gripandet. I två fall gick det nästan fyra och en halv timme innan förhöret påbörjades. I övriga fall påbörjades förhöret inom tre–fyra timmar efter gripandet. Åklagaren hade överlag underrättats skyndsamt om gripandet efter förhöret.

I de ärenden där åklagaren underrättats om gripandet före 24:8-förhöret hade underrättelsen i de flesta fall lämnats inom två timmar efter gripandet. Som längst hade det gått två och en halv timme. I några ärenden gick det dock mellan sex och nio timmar från gripandet tills 24:8-förhöret hölls. I samtliga dessa fall framgick det att tidsutdräkten berodde på att den gripne var för berusad för att kunna höras.

I ett ärende gick det nästan tolv timmar innan 24:8-förhöret hölls. I detta ärende var den gripnes identitet okänd samtidigt som han bedömdes vara mycket ung. Åklagaren hade bl.a. gett direktiv om att den misstänktes identitet skulle försöka fastställas. Åklagaren gav slutligen direktiv om att förhöret skulle genomföras strax innan den tid löpte ut inom vilken den misstänkte var skyldig att stanna kvar för förhör.

Tillgång till försvarare

Den misstänkte hade vid förhör genomgående underrättats om sin rätt att under förundersökningen biträdas av försvarare och möjligheten att få en offentlig försvarare förordnad för sig (12 § förundersökningskungörelsen). Med något enstaka undantag hade den misstänkte också underrättats om sin rätt att ha en försvarare närvarande vid det första förhöret. I några fall framgick dock inte den misstänktes inställning till att låta sig förhöras utan en försvarare närvarande. Det framgick inte i något av de granskade ärendena om förhørsledaren hade lyft frågan om förhöret kunde genomföras utan närvaro av försvarare till förundersökningsledaren.

Generellt sett hade den misstänkte biträtts av försvarare i de fall där detta framstod som befogat. I ett ärende hade dock en person hämtats till förhör på grund av misstanke om våldtäkt. Brottet skulle ha begåtts för nästan två år sedan. Den misstänkte gick med på att låta sig förhöras utan en försvarare närvarande och det hölls ett förhör med honom som pågick i över en timme.

I ett annat ärende hade en person hämtats till förhör på grund av misstanke om rån. Han uppgav till en början att han inte godtog att förhöras utan en försvarare närvarande. Han delgavs då misstanke om brott och han uppgav att han förnekade brott. Därefter informerades han på nytt om rätten till försvarare och informerades dessutom om att han var misstänkt för ett allvarligt brott. Han uppgav då att han inte ville ha en advokat. Därefter hölls ett längre förhör med honom utan någon försvarare närvarande.

I ett ärende där en 18-åring var anhållen avsåg misstankarna inledningsvis bl.a. misshandel och grov stöld. I samband med att han skulle förhöras om dessa brottsmisstankar informerades han om rätten att biträdas av försvarare. Därefter fick han frågan om det gick bra att hålla förhör utan en försvarare närvarande. Han svarade då att det inte behövdes någon försvarare och att han bara ville komma därifrån. Därefter förhördes han under lite mer än en timme.

Det fanns också ett ärende om bl.a. grovt vapenbrott där det med den misstänktes samtycke hölls ett kortare förhör med honom utan någon försvarare närvarande.

Slutligen noterades ett ärende som bl.a. avsåg misstanke om rån och där förhørsledaren glömde bort att fråga om den misstänkte önskade en försvarare under förhöret. Förhørsledare uppmärksammade dock sitt misstag efter förhöret och informerade den misstänkte om detta. Den misstänkte uppgav då att han godtog det förhör som hade hållits. Senare samma dag förhördes den misstänkte på

nytt utan försvarare. Den gången avsåg misstanken stöld. Det fanns ingen tydlig dokumentation om den misstänktes inställning till att låta sig förhöras utan försvarare närvarande vid det tillfället.

Underrättelse till närstående

I endast två ärenden framgick det att den misstänkte informerats om sin rätt enligt 24 kap. 21 a § rättegångsbalken att få en närstående underrättad om frihetsberövandet. I dessa ärenden framgick dock inte vilken inställning den frihetsberövade hade haft till en sådan underrättelse eller om någon underrättelse skett. I något ärende framgick det att en god man och socialnämnden hade underrättats om frihetsberövandet.

Nedlagda förundersökningar

I dessa ärenden granskades framför allt om det funnits tillräckliga skäl att lägga ned förundersökningarna, hur nedläggningsbesluten motiverats och om rubriceringen stämde med det som påstods i anmälan.

I ett ärende som gällde misshandel hade förundersökningen lagts ned med motiveringen att målsäganden förklarar sig inte vilja medverka i utredningen längre. Förhör hade hållits med både målsäganden och ett vittne innan målsäganden förklarade att hon inte ville medverka längre. Det fanns också fotodokumentation av skador. I ett annat ärende som gällde olaga förföljelse hade förundersökningen lagts ned med motiveringen att det anmälda beteendet hade upphört och att målsäganden inte ville driva ärendet vidare.

I ett ärende om misshandel hade målsäganden förts med ambulans till sjukhus och var enligt anmälan för medtagen för att höras av polispatrullen på brottsplatsen. Förundersökning inleddes kort efter att polispatrullen upprättat anmälan. Förundersökningsledaren gav i samband med det direktiv om att målsäganden skulle höras. Det hölls varken något förhör med målsäganden eller vidtogs någon annan utredningsåtgärd innan förundersökningen lades ned efter knappt åtta månader med motiveringen att vidare förundersökning inte förväntades leda till rättslig åtgärd.

Motiveringen att vidare förundersökning inte förväntas leda till ”rättslig åtgärd” användes i ytterligare ett tiotal ärenden. Utifrån utredningsläget i de ärenden som granskades gick det inte att bedöma i vilka situationer den motiveringen användes.

I fyra ärenden lades förundersökningar om olaga hot eller ofredande ned utan att förhör hållits med målsäganden trots att det fanns uppgifter i anmälan som kunnat leda utredningen framåt, bl.a. namnuppgifter på den påstådda gärningsmannen.

I ett ärende om misshandel och olaga hot hade det antecknats i anmälan att en polis hade iakttagit flera skador på målsägandens huvud. Målsäganden berättade att gärningsmannen hade bott på samma boende som honom och att han där tidigare hade blivit misshandlad av denne. Flera personer ur personalen på boendet bekräftade uppgifterna om den tidigare misshandeln och meddelade polisen namn

och personnummer på den misstänkte. Något förhör med den misstänkte hölls aldrig. Förundersökningen lades ned med hänvisning till bevisproblem.

I ett ärende som gällde olaga hot mot ett butiksbiträde hade målsäganden berättat att gärningsmannen var en stamkund som bodde i samma fastighet som butiken låg i. Genom en bankförfrågan framkom personuppgifterna för innehavaren av det bankkort som gärningsmannen hade använt i butiken vid det aktuella tillfället. Det fanns vidare två namngivna vittnen. Utöver målsägandeförhör hölls inga förhör i ärendet. Förundersökningen lades ned med motiveringen att vidare utredning inte kunde förväntas leda till att någon skäligen kunde misstänkas för brottet.

I ett ärende som gällde stöld hade polisen observerat en person som stod och ”pillade” med något på en cykel som han sedan cyklade iväg på. När polisen stannade honom låg det ett avklippt lås och en avbitartång i cykelkorgen. Vid förhör lämnade den misstänkte en orimlig förklaring till dessa omständigheter. Förundersökningen lades ned med hänvisning till bevisproblem.

I ett ärende som gällde en inbrottsstöld genomfördes en dna-analys av spår som hade säkrats från dricksflaskor som lämnats kvar på brottsplatsen. NFC redovisade en träff mot en person som var känd av polisen sedan tidigare. Något förhör med den personen hölls inte. Förundersökningen lades ned med hänvisning till bevisproblem.

I ett ärende som gällde stöld av bl.a. datorer genom bilinbrott hade målsägandena kontaktat polisen och förklarat att datorerna – som hade speciella kännetecken – annonserades ut på Tradera. En av målsägandena förklarade att hon från Tradera fått beskedet att säljaren hade registrerat sig med personnummer och adress samt att polisen kunde få del av de uppgifterna vid förfrågan. Förundersökningen lades ned med motiveringen att vidtagna åtgärder inte hade lett till att någon kunde misstänkas för brottet och att ytterligare utredning inte kunde antas ändra på det. Ingen utredningsåtgärd hade vidtagits i ärendet.

I ytterligare några ärenden angavs som motivering till att lägga ned förundersökningen att det numera saknades anledning att anta att brott hade begåtts eller att vidtagna åtgärder inte hade lett till att någon kunde misstänkas för brottet och ytterligare utredning inte kunde antas ändra på det. Inga utredningsåtgärder hade dock utförts i förundersökningarna. I ett ärende hade som motivering till nedläggningsbeslutet angetts att det inte gick att bevisa att den eller de som varit misstänkta hade gjort sig skyldiga till brott. Någon misstänkt person hade såvitt framgick av dokumentationen dock aldrig funnits.

I ett tiotal ärenden hade förundersökningen lagts ned utan att de övervakningsfilmer som fanns enligt anmälan hade hämtats in och granskats. I några av dessa ärenden hade filmerna beställts men det hade inte följts upp att filmerna kommit in.

Under inspektionen framkom också i samtal med en förundersökningsledare att det inom lokalpolisområdet förekommer att förundersökningar läggs ned med motiveringen att parterna kommit överens efter medling. Några sådana beslut fanns dock inte med bland de ärenden som granskades.

De äldsta öppna ärendena

Polisledda förundersökningar

De äldsta öppna förundersökningarna som var polisledda var vid tidpunkten för granskningen mellan ett halvår och drygt två och ett halvt år gamla. I dessa ärenden granskades framför allt om handläggningen varit tillräckligt aktiv.

En genomgående iakttagelse var att flera relevanta utredningsåtgärder – t.ex. förhör, tvångsåtgärder och spaning – vidtagits relativt omgående, men att utredningen därefter helt stannat av trots att endast någon eller några utredningsåtgärder återstod. I några fall hade ärendet blivit liggande utan åtgärd i nästan två år trots att det framstod som att det enda som återstod var att sammanställa utredningen och slutdelge den misstänkte. I flera av ärendena hade ärendet efter polispatrullens inledande åtgärder på platsen fördelats till en förundersökningsledare som lämnat direktiv om vilka ytterligare åtgärder som skulle vidtas. I många av de granskade ärendena hade åtgärder med anledning av direktiven dock vidtagits först efter mycket långa dröjsmål, i några fall så långa som två år. I några fall hade handläggningen visserligen kommit i gång efter förundersökningsledarens direktiv men hade sedan stannat upp. I flera av ärendena hade dock några direktiv om vilka ytterligare utredningsåtgärder som behövde vidtas över huvud taget inte getts. I ett ärende hade det inte vidtagits någon åtgärd på två och ett halvt år.

Endast i fyra fall framgick det att den långa handläggningstiden berodde på svårigheter att komma vidare i utredningen, t.ex. att den misstänkte sökts men inte påträffats eller att en spårundersökning hos Nationellt forensiskt centrum (NFC) dragit ut på tiden. I ett av de ärendena hade förundersökningsledaren beslutat om hämtning av den misstänkte, som inte hade hörsammat tidigare kallelser, till förhör i januari 2015. Något förhör hade dock inte kommit till stånd och det framgick inte om saken följts upp. I något fall framgick det uttryckligen av dagboksanteckningar att dröjsmålet berott på att någon handläggare inte hade utsetts för att utföra förundersökningsledarens direktiv. I majoriteten av fallen gick det av handlingarna dock inte att se varför handläggningen stannat upp.

I ett ärende hade beslutet att inleda förundersökning fattats först ett och ett halvt år efter det att brottsanmälan gjordes. Någon åtgärd hade inte vidtagits dessförinnan.

De ärenden som granskades var av varierande slag men ett gemensamt drag var att de var av relativt enkel beskaffenhet, vilket stämmer väl överens med att de är polisledda.

Förundersökningsledaren Kerstin Horgby uppgav att lokalpolisområdet inte har någon särskild rutin som säkerställer att ärenden som bör avslutas faktiskt avslutas och inte hålls öppna i onödan.

Åklagarledda förundersökningar

Tolv av lokalpolisområdets äldsta öppna åklagarledda förundersökningar granskades. I ett av ärendena hade förundersökning inletts under 2012. Ärendet hade dock internationell anknytning och rörde ett flertal misstänkta i olika länder och ett flertal brott. I det yngsta ärendet hade förundersökning inletts i september 2016. De resterande ärendena hade en handläggningstid som varierade mellan ett och ett halvt år och drygt två år. I dessa ärenden granskades framför allt om handläggningen varit tillräckligt aktiv.

Ett av ärendena, som inleddes i januari 2015, avsåg grovt förtal genom spridning av sexuella bilder på sociala medier på en person som var under 18 år. Anmälan innehöll även påståenden om att gärningsmannen tagit de aktuella bilderna på målsäganden utan hennes vetskap. Åklagaren hade gett direktiv och påmint om dessa löpande. Ärendet hade uppenbarligen inte prioriterats av utredarna. I ett annat ärende noterades att några åtgärder inte vidtagits under sju månader och att åklagaren skickat fyra påminnelser om sina direktiv innan handläggningen åter togs upp. I alla de granskade ärendena utom de nu nämnda hade åtgärder vidtagits efter direktiv från åklagaren.

JO Renfors sammanfattande bedömning

Det allmänna intrycket är att arbetet vid lokalpolisområdet fungerar bra. Det som kommit fram vid granskningen tyder inte på annat än att ärendehanteringens bedrivs på ett i huvudsak effektivt och rättssäkert sätt. Jag vill dock föra fram följande synpunkter.

Kroppsbesiktning på grund av misstanke om eget bruk av narkotika eller drograttfylleri

Utifrån de omständigheter och iakttagelser som angetts i besluten framstår det i huvuddelen av ärendena som om det var sakligt motiverat att utföra en kroppsbesiktning. Som framgått hade det dock i ungefär en fjärdedel av ärendena endast antecknats att personen visade ”tydliga tecken på narkotikapåverkan” men det framgick inte något närmare om vilka tecken som avsågs.

Jag vill därför betona vikten av att beslut om tvångsmedel dokumenteras på ett noggrant sätt. Det är också angeläget att polisen i möjligaste mån ser till att konkretisera och individualisera grunderna för besluten.

Som framgått saknades protokoll över kroppsvsitation i några ärenden. Det finns därför anledning att erinra om att även kroppsvsitationer ska dokumenteras i ett protokoll (28 kap. 13 § jämförd med 9 § rättegångsbalken). I ett ärende saknades protokoll över en kroppsbesiktning genom ögonundersökning av en bilförare som lett till att en skäligen misstanke om brott uppkommit. En sådan undersökning ska dokumenteras i ett protokoll om den undersökte begär det eller om undersökningen

lett till att en skäligen misstanke om brott uppkommit (4 § tredje stycket lagen om ögonundersökning vid misstanke om vissa brott i trafiken och 4 § Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ögonundersökning vid misstanke om vissa brott i trafiken, RPSFS 1999:4, FAP 333-3).

Ungdomsärenden

Ungdomsärendena hade generellt sett handlagts skyndsamt. Som framgått har den föreskrivna tidsfristen i 4 § LUL överskridits i några ärenden. Enligt den bestämmelsen får fristen överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till bl.a. utredningens beskaffenhet. Det kan t.ex. handla om ärenden med en mycket omfattande brottsutredning med många misstänkta och ett stort antal brott. En annan situation kan vara att det tar lång tid att genomföra nödvändiga tekniska undersökningar. Som framgått kunde handläggningen skett mer skyndsamt i några av de granskade ärendena där tidsfristen överskridits.

Överlag hade frågor om den misstänktes rätt till försvarare hanterats på ett tillfredsställande sätt. I några ärenden som avsåg mindre allvarlig brottslighet hade polisen dock inte dokumenterat den misstänktes inställning till att det första, och ibland enda, förhöret kunde hållas utan en försvarare närvarande. Från rättssäkerhetssynpunkt måste det i efterhand gå att kontrollera att den som förhörts har informerats om sina rättigheter. Detsamma gäller om den misstänkte uppges ha avstått från sin rätt. Jag vill därför stryka under vikten av att detta dokumenteras på ett noggrant sätt.

Det måste också i efterhand gå att kontrollera att underrättelser till vårdnadshavare och socialnämnd skett. Jag vill därför framhålla vikten av att även detta dokumenteras.

Ärenden med frihetsberövade personer

Tidpunkt för förhör och anmälan till åklagare

Av 24 kap. 8 § rättegångsbalken framgår att åklagarens prövning av ett gripande ska göras i så nära anslutning till detta som möjligt. I bestämmelsen anges att den misstänkte ska förhöras så snart som möjligt efter ett gripande. Gripandet ska också skyndsamt anmälas till åklagare. Detta kan i de flesta fall ske efter förhöret. Är saken tveksam eller svår kan det emellertid vara nödvändigt att en anmälan om frihetsberövandet görs redan före förhöret för att åklagaren ska kunna lämna instruktioner om vad den misstänkte ska höras om. Om förhöret inte kan genomföras omedelbart, t.ex. på grund av att en tolk måste anlitas, bör detta inte fördröja en anmälan till åklagaren.

Ett gripande är ett allvarligt ingrepp i den personliga friheten. Det är därför angeläget att den gripne inte är frihetsberövad längre än nödvändigt innan saken underställs åklagares prövning.

I de flesta av de granskade ärendena hade 24:8-förhöret hållits i tillräckligt nära anslutning till gripandet. I två ärenden gick det dock nästan fyra och en halv timme

innan förhöret påbörjades. Det är en förhållandevis lång tid och jag vill därför stryka under vikten av att ett 24:8-förhör hålls så snart som möjligt efter gripandet.

I de ärenden där 24:8-förhöret hållits mer än sex timmar efter gripandet var omständigheterna sådana att det inte finns något att invända mot att polisen väntade med att hålla förhören.

Överlag hade åklagaren underrättats om gripandet tillräckligt skyndsamt. När ett 24:8-förhör dröjer så länge som i de två nyssnämnda ärendena kan det dock ofta finnas skäl för polisen att underrätta åklagaren om gripandet före förhöret.

Tillgång till försvarare

JO har i flera ärenden riktat kritik mot att förhör genomförts utan att försvarare närvarat och framhållit att en brottsmisstänkts rätt till försvarare vid förhör är en central rättssäkerhetsfråga. Det har vidare uttalats att huvudsyftet med att en misstänkt ska ha rätt till försvarare tidigt i en brottsutredning är att han eller hon inte på grund av bristande kännedom om utredningsförfarandet och den rättsliga regleringen ska komma i underläge mot polis och åklagare, utan att ha tillgång till sådan sakkunskap att han eller hon till fullo kan tillvarata sina rättigheter. Det ligger i rättvisans intresse att en försvarare inte bara biträder den misstänkte med upplysningar och råd utan även närvarar vid förhör.

Även om den misstänkte anger att han eller hon avstår från en försvarare kan det med hänsyn till bl.a. brottsmisstänkarna, utredningsläget eller den misstänktes ålder finnas anledning att ändå förordna en försvarare för att hans eller hennes försvararrättigheter inte ska äventyras. Detsamma gäller i fråga om försvararens närvaro vid förhör. Att förhör genomförs utan försvarare kan också påverka förhörens bevisvärde, liksom förfarandets förenlighet med kravet på rättvis rättegång enligt Europakonventionen. JO har i tidigare beslut även angett att såväl förhørsledaren som förundersökningsledaren ska göra en egen bedömning av behovet av försvarare, oavsett vilken inställning den misstänkte har. (Se bl.a. JO 2011/12 s. 77, dnr 5493-2008, JO 2013/14 s. 133, dnr 3577-2011, och JO 2016/17 s. 393, dnr 2470-2015).

I de granskade ärendena hade den misstänkte generellt sett biträts av försvarare i de fall där detta framstod som befogat. I några ärenden anser jag dock att den misstänkte borde ha haft tillgång till försvarare redan vid det första förhöret. Det gällde ärenden om bl.a. våldtäkt, rån och grov stöld.

Den misstänkte hade vid förhören genomgående underrättats om sin rätt att under förundersökningen biträdas av försvarare och möjligheten att få en offentlig försvarare förordnad för sig. Med något enstaka undantag hade den misstänkte också underrättats om sin rätt att ha en försvarare närvarande vid det första förhöret. I några ärenden framgick dock inte den misstänktes inställning till att låta sig förhöras utan en försvarare närvarande. Från rättssäkerhetssynpunkt måste det i efterhand gå att kontrollera att den som förhörts har informerats om sina

rättigheter. Detsamma gäller om den misstänkte uppges ha avstått från sin rätt. Jag vill därför stryka under vikten av att detta dokumenteras på ett noggrant sätt.

Inte i något ärende framgick det om förhørsledaren hade lyft försvararfrågan till förundersökningsledaren innan ett förhör hölls utan närvaro av försvarare. Från kontroll- och rättssäkerhetssynpunkt är det av vikt att även de överväganden som görs i försvararfrågan dokumenteras.

Underrättelse till närstående

Den som anhålls ska, enligt 12 a § förundersökningskungörelsen, utan dröjsmål få skriftlig information om sin rätt att enligt 24 kap. 21 a § rättegångsbalken få en anhörig eller annan nära person underrättad om frihetsberövandet. En uppgift om underrättelse till närstående har skett eller inte ska enligt 20 § förundersökningskungörelsen antecknas i förundersökningsprotokollet.

Som framgått fanns det endast i två av de granskade ärendena uppgift om att den frihetsberövade upplysts om rätten till underrättelse till närstående. I dessa ärenden framgick dock inte vilken inställning den frihetsberövade hade haft till en sådan underrättelse eller om någon underrättelse till närstående hade skett.

Utifrån dokumentationen i de granskade ärendena kan jag inte dra någon slutsats om hur frågan om underrättelse till närstående hanterats. Jag vill emellertid framhålla att den frihetsberövade alltid ska informeras om rätten till underrättelse till närstående och att polisen i förundersökningsprotokollet ska dokumentera såväl den frihetsberövades inställning till en sådan underrättelse som om och när en sådan underrättelse gjorts.

Nedlagda förundersökningar

I flera ärenden hade, som framgått, förundersökningen lagts ned utan att förhör hållits med målsäganden eller namngivna misstänkta. Generellt bör försiktighet iaktas med att bedöma om brott kan styrkas eller inte innan förhör har hållits med målsäganden eller namngivna misstänkta. I några ärenden hade inga utredningsåtgärder alls vidtagits trots att det fanns uppgifter som enligt min bedömning hade kunnat föra utredningen framåt. Såvitt jag kan bedöma fanns det därför inte tillräckliga skäl att lägga ned de förundersökningarna.

I ett par ärenden hade förundersökningen lagts ned efter att målsäganden förklarat sig inte vilja medverka längre. Med anledning av utredningsläget i övrigt i särskilt ett av de ärendena (det fanns både fotografier av skador och ett vittne till händelsen) vill jag erinra om att målsägandens uppfattning inte i sig ska ha någon inverkan på bedömningen av om en förundersökning om ett brott som faller under allmänt åtal ska läggas ned. Detsamma gäller om ett anmält beteendet har upphört och målsäganden därför inte vill driva ärendet vidare.

I ett tiotal ärenden hade förundersökningsledaren som motivering till att lägga ned förundersökningen angett att vidare förundersökning inte förväntades leda till ”rättslig åtgärd”. Utredningsläget i de ärendena var av varierande slag. I vissa

ärenden hade det enligt min bedömning möjligen kunnat vara aktuellt med s.k. förundersökningsbegränsning enligt 23 kap. 4 a § rättegångsbalken. Om detta var skälet till att förundersökningarna lades ned skulle dock de omständigheter som lades till grund för förundersökningsbegränsningen ha angetts i besluten. I många av ärendena var det svårt att utifrån motiveringen förstå varför förundersökningen lades ned. Det är enligt min uppfattning över huvud taget svårt att förstå vad motiveringen ”vidare förundersökning förväntas inte leda till rättslig åtgärd” betyder. Även i ärenden där en annan beslutsmotivering valts var det ibland svårt att förena motiveringen med beslutsunderlaget. Jag vill därför framhålla att polisen – inte minst av hänsyn till målsäganden – måste sträva efter att de skäl som anges till grund för ett beslut om att lägga ned en förundersökning är så rättvisande och tydliga som möjligt.

Jag vill också betona att medling är ett komplement till rättsprocessen. Att medling har genomförts kan därför inte i sig vara ett skäl att lägga ned en förundersökning. (Jfr. prop. 2001/02:126 s. 28–29 och 44.)

Jag har vidare noterat att det inte verkar finnas några rutiner för att hämta in övervakningsfilmer när sådana enligt anmälan finns att tillgå eller några rutiner för att följa upp att filmer som beställs kommer in. Eftersom övervakningsfilmer ofta raderas efter en viss tid är det angeläget att dessa beställs snabbt och att det finns en rutin för att följa upp att de verkligen kommer in.

De äldsta öppna ärendena

Polisledda förundersökningar

En förundersökning ska bedrivas så skyndsamt som omständigheterna medger. Om det inte längre finns anledning att fullfölja förundersökningen ska den läggas ned. (Se 23 kap. 4 § rättegångsbalken.)

Som framgått var en genomgående iakttagelse att flera relevanta utredningsåtgärder hade vidtagits relativt omgående, men att utredningen därefter helt stannat av trots att endast någon eller några utredningsåtgärder återstod.

Jag kan konstatera att det framstår som att det saknas rutiner för att på ett effektivt sätt följa upp att utredningsåtgärder vidtas, att direktiv från förundersökningsledaren följs och att utredningar, som är nära att vara slutförda, slutförs och avslutas. I ett fall hade en utredning blivit liggande utan åtgärd i nästan två år trots att det framstod som att det enda som återstod var att sammanställa utredningen och slutdelge den misstänkte. I andra ärenden hade inga åtgärder vidtagits på över två år trots att det i många av ärendena lämnats direktiv i anslutning till att anmälan togs upp. Det är inte godtagbart att förundersökningar hanteras på det sättet. Med fungerande rutiner för uppföljning kan man i många fall undvika brister av det slag som uppmärksammats.

I ett ärende hade beslutet att inleda förundersökning fattats först ett och ett halvt år efter det att brottanmälan gjordes. Någon åtgärd hade inte vidtagits dessförinnan.

Jag vill därför påminna om att en förundersökning ska inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats (23 kap. 1 § rättegångsbalken).

Åklagarledda förundersökningar

I de åklagarledda förundersökningarna hade åtgärder generellt vidtagits efter de direktiv åklagaren lämnat. I några ärenden hade åtgärder dock inte vidtagits under lång tid trots att åklagaren flera gånger påmint om sina direktiv. Det är naturligtvis inte acceptabelt. Med fungerande rutiner för uppföljning kan man i många fall undvika även brister av detta slag.

Vid protokollet

Ola Jonshammar

Justerat den 22 december 2016

Cecilia Renfors